

de samenstelling en het verloop van de bevolking in de negen geselecteerde wijken. Ook heeft hij via een enquête gegevens bij elkaar gebracht over de wijkbewoners. Het jargon en de overvloed aan statistische bewerkingen maken het voor de doorsnee historicus een tamelijk moeilijk verteerbaar boek. Het hoofdstuk over de totstandkoming en eerste ontwikkeling van de betrokken woongebieden zal hem het meest boeien.

Ton Duffhues

J. C. H. Blom, e. a., ed., *Een brandpunt van geleerdheid in de hoofdstad. De Universiteit van Amsterdam rond 1900 in vijftien portretten* (Hilversum: Verloren, Amsterdam: Amsterdam University Press, 1992, 345 blz., f49,-, ISBN 90 6550 349 8).

Het in 1632 opgerichte Athenaeum Illustre en zijn opvolger, de (Gemeentelijke) Universiteit van Amsterdam, hebben sinds de jubileumviering van 1932 weinig belangstelling genoten. Een groep Amsterdamse historici tracht sinds kort een einde te maken aan deze onverschilligheid. Het eerste resultaat van hun inspanningen is een bijzonder verzorgd uitgegeven bundel hoogleraarportretten. De bundel herinnert aan de eerder gepubliceerde Groningse professoren-galerij ('*Om niet aan onwetendheid en barbarij te bezwijken*'). *Groningse geleerden 1614-1989* (Hilversum, 1989)), maar is minder breed opgezet: de Amsterdamse historici beperken zich tot de eerste halve eeuw sinds het bestaan van de Universiteit van Amsterdam als volwaardige universiteit. Deze periode, beginnend in 1877, was een periode van grote bloei (vier van de vijftien in deze bundel besproken hoogleraren ontvingen een Nobelprijs). Met name de nieuw opgerichte Faculteit der 'natuurphilosophie' (wis- en natuurkunde) droeg daartoe bij, mede doordat zij de kans kreeg haar studenten en professoren niet alleen uit het traditionele gymnasium-milieu, maar ook uit de in 1863 ingestelde HBS-opleiding te recrutereren.

Het groeiende prestige van de natuurwetenschappen en de verschuivingen in de criteria om tot de universiteit te worden toegelaten, getuigden van de druk waaronder de academische tradities in het laatste kwart van de negentiende eeuw ook in Amsterdam kwamen te staan. In een knap opgevat inleidend essay beschrijft P. de Rooy het dubbelzinnige karakter dat elke verwijzing naar de (specifiek Amsterdams gedachte) tradities in een tijdvak van doorgedreven universitaire modernisering kreeg. Zo werd het grotendeels imaginaire beeld van de *mercator sapiens* ook te hulp geroepen om de sterke spanningen tussen stad en universiteit af te zwakken.

De vijftien geselecteerde universitaire erflaters behoren tot verschillende generaties (de oudste — A. Pierson — werd geboren in 1831, de jongste — N. W. Posthumus — in 1880) en tot verschillende disciplines (de faculteit der wis- en natuurkunde en de letterenfaculteit hebben met respectievelijk vijf en vier geportretteerden een licht overwicht, maar ook de juristen zijn goed vertegenwoordigd). Bovendien bevat de bundel artikelen over zeer uiteenlopende persoonlijkheden. Terwijl de ene natuurkundige — J. D. van der Waals — zijn experimentele activiteiten beperkte tot het spelen van een incidenteel partijtje biljart, zette de andere — P. Zeeman — het ene experiment na het andere op. En terwijl de ene historicus — H. Brugmans — rust zocht in de beschrijving van de 'natuurlijke loop der dingen', dreef de onrust de andere — Posthumus — tot de creatie van instituut na instituut. Wisselend is ten slotte ook de kwaliteit van de opstellen. Sommige auteurs zijn erin geslaagd 'leven en werk' van de hen toebedeelde erflater te verdichten tot een boeiend en aantrekkelijk portret. Dat geldt bijvoorbeeld voor de portretten van de gynaecoloog H. Treub, een openhartig en zelfbewust man wiens opvattingen meermaals het voorwerp van geruchtmakende debatten werden, en van de botanicus H. de Vries, die een avontuurlijk leven voor de wetenschap leidde. Andere opstellen ontleen hun kwaliteit aan de spankracht van het betoog dat zij bevatten. Het portret van Brugmans — kritisch en enigszins ongeduldig van toon — is er het beste voorbeeld van. Het steekt scherp af tegen de schoolse

overzichten waarmee de kunst- en literatuurhistoricus Pierson en de sterrenkundige A. Pannekoek worden bedacht. Andere studies — die over de anatoom L. Bolk en die over de scheikundige J. H. van 't Hof— gaan dan weer gebukt onder een overdaad aan technische, voor de 'leek' haast onbegrijpelijke gegevens.

Deze biografische universiteitsgeschiedenis biedt echter meer dan alleen portretten van individuele onderzoekers en docenten. Verspreid doorheen de bundel liggen immers ook een aantal themata die ongetwijfeld een plaats dienen te krijgen in de door de initiatiefnemers beoogde synthese van de geschiedenis van de Amsterdamse universiteit. Het door De Rooy aangesneden thema van de uitgeholde traditie (en van de *invention of tradition*) is er één van. Een ander betreft de aantrekking en afstoting die het buitenland, met name Duitsland, op de Amsterdamse hoogleraren uitoefende. Treub ging in een in 1897 verschenen brochure (*Universität und Vaterland. Eine Wehrschrift*) heftig te keer tegen de veelvuldige benoemingen van Duitse geleerden op Nederlandse leerstoelen, een campagne die ertoe leidde dat de nog niet gepromoveerde Bolk één jaar later zijn collega in de medische faculteit kon worden. Anderen voelden zich daarentegen aangetrokken tot de Duitse academici. De Vries, Van 't Hoff, Zeeman en S. R. Steinmetz verbleven na hun studie enige tijd in Duitsland. Van 't Hoff aanvaardde in 1896 zelfs een benoeming in Berlijn. Sommigen van zijn collega's — als De Vries — wezen Duitse aanbiedingen af, maar wisten daardoor hun positie in eigen land te verstevigen.

Een derde thema houdt rechtstreeks met deze positieverbetering verband: de uitbouw van de materiële infrastructuur van het onderzoek. Met name de hoogleraren uit de medische en de wis- en natuurkundige faculteiten lieten zich door de gemeenteraad en de curatoren slechts binden wanneer hen een moderne infrastructuur ter beschikking werd gesteld. De Vries vroeg en kreeg een laboratorium voor plantenfysiologie, Van 't Hoff een chemisch laboratorium, Treub een vrouwenkliniek, Bolk een ontleedkundig laboratorium, Zeeman een laboratorium physica. Maar ook Pierson kreeg het kabinet van gipsafgietsels dat hij voor zijn onderwijs nodig achtte. Zo werd de bloei die de Amsterdamse universiteit tijdens de eerste halve eeuw van haar bestaan kende, ook veruitwendigd. Het valt — met de redactie van deze bundel — te hopen dat deze en dergelijke themata in de toekomst systematisch zullen worden uitgediept.

Jo Tollebeek

H. Oosterhuis, *Homoseksualiteit in katholiek Nederland. Een sociale geschiedenis 1900-1970* (Dissertatie Universiteit van Amsterdam 1992; Amsterdam: SUA, 1992, 256 blz., f45,-, ISBN 90 6222 225 0).

Dit boek, de handelseditie van een dissertatie in de sociale wetenschappen aan de Universiteit van Amsterdam, is voorde geschiedschrijving over het Nederlands katholicisme in de twintigste eeuw van bijzonder belang. Het vormt namelijk een uitstekende bijdrage aan het groeiend inzicht, dat de katholieke herleving geen antimoderne, defensief ingerichte wereldbeschouwing beoogde, maar dat de ermee gepaard gaande aanpassingshouding in veel opzichten een amalgaam van traditioneel-godsdienstige en moderne elementen heeft opgeleverd. Eenduidig was het katholieke standpunt zelden, en de voorstelling van het gesloten front moet de laatste tijd wijken voor het beeld van een interne ontwikkeling, die met fricties en conflicten gepaard ging.

In het onderhavige geval gaat het om de moderne wetenschappen, die al in een vroeg stadium een bres sloegen in de moraaltheologische veroordelingstraditie van homoseksualiteit als een tegennatuurlijke zonde. Vanaf de jaren twintig, zo blijkt, stelden ook katholieke artsen en psychiaters zich op het standpunt dat homoseksualiteit een ziekte was, die uit medisch-biologische factoren dan wel uit ontwikkelingsstoornissen in de jeugd te verklaren viel. Zulke